

DEL SEGLE XVI AL SEGLE XVIII: CONSOLIDACIÓ DE LES ESTRUCTURES SOCIALS, ECONÒMIQUES I INSTITUCIONALS

M. DOLORS NIETO I SABATER

El títol originari d'aquesta sessió era «Del segle XVI al segle XVIII. A Catalunya: dos segles d'obscuritat; estabilització, crisi, creixement; els segles de la decadència... A Badalona incògnites». El títol proposat, però, no seguia el del conjunt d'aquestes xerrades i es va considerar, també, que potser donava la impressió que no explicaríem res i, per tant, que el públic no us sentiríeu motivats a venir.

A mi personalment, m'agrada més la primera proposta que no pas la que finalment s'ha donat, perquè crec que és una síntesi objectivada del que desenvoluparem i del nostre moment de coneixement de la realitat històrica de la Badalona d'aquells segles.

Encara avui sabem massa poques coses de la història de la nostra ciutat; aquesta és la raó que tinguem tantes incògnites. Amb les poques dades de què disposem (i en disposem de poques per raons ben diverses, advertides en el full de presentació d'aquesta sessió, que teniu en el dossier) suposem que a Badalona passa el mateix que a les poblacions dels entorns o similars a la nostra, però seria interessant confirmar realment aquestes hipòtesis i, sobretot, conèixer què és específic de Badalona, quina cosa matisa a Badalona aquesta realitat general, etc.

En tot cas, a mi, abans de començar, m'agradaria invitar la gent que sou aquí, que sou llicenciats en història o estudiants, a fer treballs d'investigació que tinguin per objecte la història de Badalona, sigui quin sigui el període a estudiar o el tema concret, i animaria, a més a més, perquè es fessin aquests estudis encara que fossin d'aspectes molt parcials o molt concrets. Potser mai ho podrem saber tot, segurament sempre tindrem grans llacunes de coneixement, però si no anem clavant estaques en la nostra història sempre estarem parlant de generalitats i prou.

Si entrem ja en matèria, el primer que em cal, és comentar que pel contingut que explicaré m'he servit, bàsicament, de la bibliografia que teniu ressenyada i de documentació —sobretot notarial— que tenia recollida per a una investigació iniciada, referida a l'arrendament de monopolis municipals i a les finances municipals del segle XVIII.

Recollint el que ja va dir Joan Rosàs, la documentació hi és i diu el que diu, els llibres contenen documentació i/o són el resultat de la investigació dels autors, i la interpretació del que explicarem tot seguit és la que jo he fet d'aquest conjunt.

EL POBLE AL LLARG DEL PERIODE

Com ja va explicar Joan Rosàs, sembla que és a partir del segle X que es configura el nucli urbà de Dalt de la Vila (de la Sagrera).

La Sagrera és, en el seu origen, un petit nucli de cases situades a l'entorn de la parròquia de Santa Maria.

La Sagrera és la zona situada 30 passes a l'entorn d'un lloc sagrat, en aquest cas l'església, considerat ell mateix com a espai sagrat. Aquest perímetre, en el cas del Dalt de la Vila, comprèn, aproximadament el que avui és la plaça de la Constitució, l'església de Santa Maria, la Torre Vella, el carrer de Vilamajor i les parts altes dels carrers de Barcelona, Fluvià i de la Costa.

El terme municipal de Badalona, però, abraça igualment tota la zona d'hàbitat rural de l'entorn.

Aquest doble hàbitat es mantindrà en un equilibri força estable i sense grans variacions, d'acord amb una economia i unes relacions socials feudals, fins a mitjan segle XVIII, en què les transformacions gestades al llarg d'aquests anys tendiran a fer acabar l'economia d'autoconsum, passant a establir-se unes relacions de producció capitalistes.

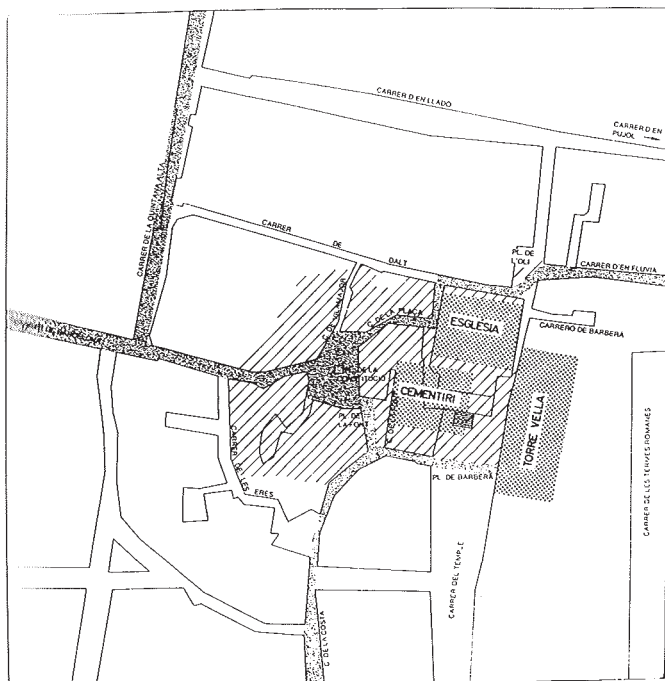
Situem-nos al Dalt de la Vila i vegem com ha anat evolucionant.

El Dalt de la Vila (denominació usada a partir de finals del segle XVIII per diferenciar-lo d'un nou nucli urbà, el Baix a Mar), se situa al final d'un petit Turó (el Turó d'en Rosés), a 66,72 m sobre el nivell del mar (església de Santa Maria). Aquest turó, el darrer de la línia de turons que configuren el paisatge badaloní, és tancat a banda i banda per la riera de Canyet i de Matamoros, respectivament.

El nucli que es va formant de mica en mica a partir del segle X té una estructura urbanística de tipus romànic, formada per carrers estrets i corbs que anaven tancant l'espai. Aquest nucli té dos centres —l'església i la plaça (actual plaça de la Constitució)— a l'entorn dels quals es van construint les cases (sempre de cara a aquests centres), mentre que els patis, que són a la part del darrera, tanquen formant un cercle, com si fos una petita muralla. El nucli romànic correspon a la Sagrera, que abraçaria els carrers que ja hem esmentat.

Els camins de sortida d'aquest llogarret (que es mantindran al llarg de molt temps) són quatre, essent en la seva major part les vies naturals de sortida de les aigües. D'una banda, el carrer de Barcelona, que com bé s'ha mantingut en la toponímia, era el camí que conduïa cap a aquesta ciutat. Pel costat oposat, el camí de comunicació cap al Maresme, passava pel carrer Fluvià, conegut també per la Costa del Mecu (nom d'una masia). Aquest camí, a més de portar cap al Maresme, era la via d'accés també cap als camps de Pomar (on hi havia un nucli rural força important). Per anar cap a la platja hom baixa pel carrer de la Costa i continua pel camí de mar (l'actual carrer de Sant Anastasi i carrer de Mar). Finalment queda el camí d'accés a la zona rural de Canyet. El camí cap a Canyet sortia des del carrer de Barcelona, vorejava el talús de l'antiga muralla romana (l'actual carrer de la Quintana Baixa) i enllaçava amb la riera de Canyet, camí natural d'accés cap a aquesta zona.

A poc a poc, i amb el pas dels anys, aquest primer nucli romànic va creixent ocupant els camins de sortida natural, les vies de comunicació. L'estructura d'aquests carrers ampliat o dels nous carrers que es van formant és ja diferent. És un altre moment històric. La inseguretat general que dominava a l'època del romànic ha desaparegut i, per tant, les construccions reflecteixen aquest moment històric diferent. Igualment com ha passat amb l'urbanisme romànic, l'urbanisme gòtic és fruit i reflex de la societat del moment en què es desenvolupa.

carrer de Sant Antoni de Pàdua, el carreró de Barbarà, i els carrerons del carrer de les Eres i del carrer Fluvià.

Apareixen els carrers de Sant Sebastià i Lladó i es continua l'ocupació dels camins de sortida (carrers de la Quintana Alta, de Barcelona, de la Costa i de Fluvià) i, com a extensió d'aquest creixement, es travessa l'obstacle de la Riera de Canyet i es comença a construir al carrer del Rector.

Igualment, superat el fre que la por dels pirates va imposar al llarg dels segles anteriors, es comença a establir un nou nucli d'hàbitat de pescadors a l'entorn del camí de mar. A finals del segle XVIII es configuren els carrers de Sant Pere, del Tei, de Cadis, de la Platja, de Ribas i Perdigó (dit de la Granota), de Sant Josep, de Santa Anna, de Sant Llorenç i de Sant Carles.

De la mateixa manera, els canvis a la vila no són únicament l'aparició de noves construccions als nous carrers. Les masies i moltes de les cases que encara avui es conserven són construïdes o reformades al llarg d'aquest període. La Rectoria de Santa Maria és una masia construïda al segle XVII i amb transformacions realitzades al segle XVIII. La masia de Can Farigola (al carrer de les Eres), la de Can Rocasalva (a la plaça de l'Oli), la de Can Tiranasi (al carrer de Sant Sebastià) o la de la part alta d'aquest mateix carrer de Sant Sebastià, són masies construïdes al segle XVIII. La masia de Can Blanch de les Eres, la masia de Can Casas i la casa de Can Planas es reformen al llarg d'aquest segle adaptant-se als nous gustos i a les necessitats d'una cojuntura econòmica diferent.

Una vegada vist el creixement i els canvis en el temps del nucli urbà, vegem què hi ha a l'hàbitat rural.

Al segle XV, Badalona és formada per 4 nuclis principals: la Sagrera, de la qual ja hem parlat, el veïnat de Canyet, el veïnat de

Llefià i el veïnat de Pomar. Aquests tres veïnats són formats per masies disperses, moltes d'elles sembla que evolució de les vil·les romanes.

En aquests veïnats hi trobem: Can Bofi Vell, Cal Comte, Can Canyadó, Can Torredadal, Can Sentromà, Can Rutí, Can Miravítes, Mas Bofill, Mas Boscà, Ca l'Andal, Can Butinyà, Ca l'Aleman, Can Mas i Oliver, Can Barriga, Ca l'Amat (Can Banús, Can Matamoros), etc. De fet, la majoria de les masies que encara eren en activitat a principis d'aquest segle.

Moltes d'aquestes masies existien ja d'abans del segle XV. Durant el període de temps del segle XV al segle XVIII els canvis que hem anat veient a la zona de la Sagrera també es produeixen a les masies, per bé que aquí el que s'observa no és tant un creixement o noves construccions, sinó un canvi profund en l'estructura i, igualment, en els conreus.

En un estudi fet per Jaume Codina del Baix Llobregat,¹ hom pot seguir els aspectes generals de les masies (de l'edifici i del que contenen) al llarg d'aquests segles, que, segurament, no devien ser tan diferents dels que trobaríem a Badalona.

Al segle XIV, una masia pratenca típica constava de tres peces úniques, en una sola planta. Una, que segurament feia de cuina, tenia la pastera, una paella, una dotzena i mitja d'escudelles i talladors, algun càvec i alguna aixada (no consta que hi hagués taula, però una caixota potser en serviria). A la segona habitació, on no manca ni una llança ni una espasa, hi ha dos llits de cordes, sense màrfegues ni coixí. Ni un moble, ni un armari, ni una cadira. La tercera peça feia al mateix temps de rebost, graner, celler, estable i corral.

Les masies pratenques del segle XV solen tenir quatre peces (amb, eventualment, una cambra per al mosso), totes en una sola planta

(excepcionalment dues), corral i porxos annexos, amb una grossa clau al pany i una llarga taula de fusta a l'entrada (que pot fer de cuina) amb bancs i petges. Pertot arreu hi ha càvecs, aixades, falçs, destrals, podadores, forques, portadores, garbells, cordes, mesures de gra, sacs, coves de canya. A la cuina, el forn del pa, la vaixel·la de terrissa, algun cobert de fusta, cassoles i olles d'aram. Al dormitori, sovint únic, llits no ja de cordes sinó de posts i bancs, amb malfega plena de palla, les caixes de la roba, algunes armes, un paternòster o rosaris de corall.

Els masos cinc-centistes tenen ja cellers i golfes (que poden fer de graner), planta baixa i pis, sala i tres o quatre habitacions, els portals dovellats, les portes dobles que tanquen amb pany i clau lloba, cademat i forrellat. A l'entrada, la taula molt llarga (7 o 8 metres), balances i romanes, filoses, aspis de fusta de teixir lli, cànirs d'aram, plats decorats, un tinell, imatges de sants i santes, al costat dels habituals sagins de porc. A la cuina, piques de pedra encastades, torradores de castanyes, setrills de vidre o de terra, sedassos i carbasses de mesurar. Al celler, les bótes, els cups i les premses, les portadores de verema i alguna quartera de civada. Els dormitoris del primer pis tenen ja veritables matalassos (de borra o de llana), coixins de ploma, cofres decorats, algun oratori i també hi ha elements ornamentals i per resar de plata o altres materials preciosos. Els mossos dormen al celler o a l'estable.

A finals del segle XVI i principis del XVII alguns masos tenen armaris encastats, cadires de cuir, caixes de noguera, carretes, arcabussos o pedrenyals a més de les ballestes, quantitats ingents de variades eines i estris, una dotzena de llumeneres i algun canelobre, farga i pedra d'esmol·lar, roba en abundància, tres o quatre matxos o mules a l'estable i una part de la collita, quan s'ha d'assecar, és escampada per l'entrada, les golfes, les sales i les cambres de la casa.

En el segle XVII, es generalitzen enrajolats i emblanquinats, apareixen miralls i piques d'aigua beneïta. Moltes masies tenen ja una

part baixa destinada als masovers i el pis reservat als amos per a quan aquests hi van a passar uns dies. Comencen a fer la seva aparició secretes i comunes. Algunes masies té capella pròpia. En el estris de la casa, és habitual trobar-hi xocolateres, porrons, rellotges, els vidres i la seda i, sobretot, forquilles i culleres individuals. També el «trabuquet» o balances de pesar moneda.

Alhora que aquest repàs a les masies, J. Codina ha pogut analitzar, també la resta d'habitatges de la zona del Baix Llobregat. Adverteix que l'evolució descrita del contingut de les masies pratenques ens deixaria la impressió d'un nivell de vida sempre ascendent, cosa que no és pas veritat. Als segles XIV-XV, pràcticament tots els habitants vivien en masies (unes 60 aprox.), mentre que als segles XVI i XVII només hi ha dues dotzenes de masies, i al segle XVIII més de 1500 habitants viuen entaforats en poc més de 180 cases, casetes, barraques i semibarraques que no tenen res a veure amb les masies. Igualment, de la mateixa minoria privilegiada de veritables «pagesos de mas», només una ínfima part coincideix amb els amos de les masies millorades.

Can Pujol. Fotografia: J. Sacasas (M.d.B.).

Vista aquesta descripció lleugera de les masies, si teniu la imatge de les masies de Badalona que s'han citat, podreu anar associant cada una d'elles a un període concret.

Can Bofi Vell, Can Canyadó, Can Boscà, Can Barriga, són masies típiques del segle XVI, fortificades i amb torre de defensa edificada al segle XVI-XVII per salvar-se de l'atac dels corsaris (dels moros).

Can Peixau, Can Ruti, la Rectoria de Santa Maria serien exemples de masia que correspondrien més aviat al segle XVII.

Mentre que Can Miravitges, Can Mora, Can Pujol són masies que al segle XVIII han estat reformades i adaptades a la nova situació econòmica i de *status* dels seus propietaris.

QUI HI VIU I DE QUÈ

La gent

Les estructures socials i econòmiques al llarg de tot aquest període són les d'una societat d'antic règim, amb un predomini total de les activitats econòmiques del sector primari (agricultura, pesca i ramaderia), mentre que altres activitats no són sinó el complement de les primeres i recullen les necessitats més elementals de la vida quotidiana (sabaters, forners, ferrers, taverners...).

La població de Badalona és escassa i presenta poques variants al llarg del període.

Sembla que, a l'edat mitjana, el punt màxim de població fou al segle XIV, però la pesta negra de 1348 la va fer minvar molt. De mica en mica, s'anà recuperant, però fins al segle XVII no se superaran els límits del segle XIV.

La població, així com també l'economia és sotmesa a l'atzar i a la inestabilitat climàtica. Les eines i els sistemes productius rudimen-

taris, els pocs avenços i la dependència econòmica del rendiment de la terra, generen aquest poc desenvolupament.

La dependència de la terra, fins i tot en la subsistència, fa que d'una crisi agrícola, o d'una mala anyada, s'iniciï tot un procés: poca o insuficient alimentació, facilitat de contagis i epidèmies, pestes, minva de la població.

Aquest procés es mostra en les expressions col·lectives de la comunitat. Així, la religió —amb diverses manifestacions—, és, molt sovint, la font de guariment dels mals de la societat. Quan hi ha un període de sequedat, els badalonins van al monestir de Sant Jeroni i sol·liciten a la comunitat religiosa que els deixi baixar el Sant Crist fins a Santa Maria en processó, per demanar pluja; o bé, en el moment d'una epidèmia de pesta a la vila, es manifesta l'advocació cap a Sant Sebastià.

Seguim les dades de població de què disposem.

ANY	FOCS	HABITANTS
1359 (Corts de Cervera)	136 focs	612
1413	100 parroquians	
1553 (Fogatge)	105 focs	473
1675	200 focs	900
	130 dins la vila	
1746	276 focs	1242
	187 dins la vila	
1776	576	2858
	497 cases dins la vila	

Les activitats productives

Hem esmentat ja que hi ha un predomini total de les activitats econòmiques del sector primari (agricultura, pesca i ramaderia), mentre que altres activitats només són el complement de les primeres i recullen les necessitats més elementals de la vida quotidiana (sabaters, forners, ferrers, taverners...).

Aquest predomini de l'agricultura per damunt de qualsevol altra activitat serà constant durant tot aquest període. Caldrà arribar a les primeres dècades del segle XX perquè l'activitat productiva del sector secundari se situï per davant del sector primari. Fins llavors Badalona és, de fet, un poble de pagesos.

Els conreus són els habituals en qualsevol racó de l'àrea mediterrània: el blat, l'olivera i la vinya. El producte resultant d'aquests conreus no és destinat a l'intercanvi sinó a l'autoconsum.

Tot i així, al llarg del període hi ha transformacions. A partir del segle XVIII la vinya es converteix en el producte predominant dels conreus de Badalona —igual que succeeix a la resta del litoral català— i bona part de la collita de vinya, una vegada transformat el raïm en aiguardent, és destinada al comerç vers el mercat colonial americà.

Un altre aspecte a remarcar és la pesca. Badalona és un poble costaner i semblaria clar que una part de la població es dediqués a aquesta activitat. Però l'activitat pesquera no es desenvolupa fins a mitjan segle XVII i, encara més, a partir dels segles XVIII i XIX. Fins llavors, la pesca fou una activitat per a l'autoconsum i això és degut bàsicament al fre que imposava la por dels atacs dels pirates.

Tot i així, i malgrat que fins al segle XVII la mar és una font de productes per a l'autoconsum i no genera cap activitat econòmica important, es desenvolupa algun ofici relacionat amb la platja. A mitjan segle XVI hi ha els berganers (macips de ribera), que són els que es dediquen a carregar i descarregar les naus. L'activitat comercial d'aquestes naus gira a l'entorn del mercat de Barcelona; les naus, tot sovint, descarreguen als pobles de l'entorn de la ciutat per estalviar-se el pagament del dret de port.

Fins al segle XVIII gairebé tots els caps de família constaven en els censos com a pagesos, ja que aquesta era la professió habitual.

A partir d'aquest segle, cada vegada hi ha més gent que no té l'agricultura com a professió principal. Si prenem com a mostra el cens de 1717, trobem:

- 13 patrons pescadors
- 31 jornalers de mar
- 23 jornalers de terra
- 2 ferrers
- 4 teixidors de lli.
- 1 picapedrer.
- 1 fabricant de calç.
- 4 corders.

En aquest cens apareixen dues professions característiques del procés industrialitzador de Badalona que al llarg del segle XVIII comencen a tenir importància: els corders i els teixidors de lli.

El que s'ha dit dels pirates, encara que sembli dit amb una mica de broma, és cert i preocupa realment als qui viuen prop de la costa.

La crònica de Sant Jeroni de la Murtra, el 1590, moment en el qual els monjos tenen molt interès per construir una torre de defensa, diu:

«mols religiosos mostraven gran interes de que en esta nostra casa hi hagues una torre a manera de fortalesa a on se puguessen recollir ab un rebato de moros y posar en ella lo bo y millor perque no havia molt temps que aquells havian fet alguns atreviments en parts mes remotes y mes lliures y pujant mes cami que no hi ha de Badalona a nostre monestir, que no deixaven de tenir algun recel sempre que sabian que hi havia moros o noves de ells y el mateix Don Miguel Clariana que donà mil lliures per construir-hi la torre y de sos propis ulls veia algunes vegades vaixells de moros parats davant Badalona, en que es deia publicament anava un renegat del mateix lloc de Badalona y se havia deixat dit que un dia volia pujar a Sant Jeroni que ja sabia lo camí».

A Badalona van desembarcar el 1527 (moment en què fan gent captiva) i el 1564 (s'emporten queviures i menjar). El 1638 es demanen soldats, però els jurats de Badalona alleguen que no poden enviar gent perquè aquesta vila és en situació molt precària a causa dels pirates.

EL fet és que la pirateria motiva que es construeixin torres de guaita al litoral —a Montjuïc i a Montgat— des d'on, en cas de veure algun vaixell «estrany» es fan senyals de foc avisant les poblacions de les rodalies.

I és també aquesta la raó que explica que al costat de les masies es construeixin torres de defensa on refugiar-se en cas d'atac.

El 1550 sabem que se signa el capítol d'obres de la Torre dels Sant Climent, per a la Torre Vella.²

Els propietaris de Can Canyadó al llarg del segle XVII fan construir-hi la seva torre, que té de data de finalització el 1648. És una torre rematada per dos matacans, amb una espitllera a cada costat, i gàrgoles en cada un dels angles.

Sant Jeroni de la Murtra, construirà una torre les obres de la qual, segons la crònica, s'inicien al trienni 1592-1595.

Can Bofí Vell disposava d'una torre similar a la de Can Canyadó, construïda en el mateix període.

Can Claris, tenia matacans davant de la porta d'entrada.

Can Llagosta, disposava d'una petita torre de defensa i de matacans.

La Torre Mena, tenia al costat de la casa, una torre.

En un altre sentit, el 1710 es funda a l'altar major de Santa Maria la Confraria de la Santíssima Trinitat la finalitat de la qual era

rescatar els associats que haguessin anat a parar en mans dels infidels. En el moment en què es funda no hi ha atacs de pirates a les costes del litoral català, però sí que n'hi ha mar endins i sobretot a les zones de pesca properes a les Illes Balears.³

Ens hem referit als pirates, però les epidèmies (còlera, pesta bubònica, febre groga, etc.) són habituals i afecten greument la població.

Sovint aquestes epidèmies comencen a Barcelona i després s'escampen. Barcelona, a més a més de ciutat, és un punt comercial d'arribada i d'intercanvi de productes, cosa que facilita l'extensió de virus.

Malgrat que es prenguin mesures per evitar l'avanç de l'epidèmia, és molt difícil aturar-la.

Per exemple, la pesta de 1651, que va començar a Barcelona i després es va estendre al llarg del Principat, fa que molta gent i els òrgans oficials marxin de la ciutat, però també fa que es dictin mesures com les que segueixen:

—Vigilar les carreteres.

—No permetre als fugitius pernoctar a l'interior dels masos; han de dormir al ras, i en arribar al seu lloc de destinació han de guardar quarentena i se'ls crema les robes.

—S'obren unes valls o fosses tancant els camins reials; són amples, profundes i llargues i serveixen de línia divisòria entre els forasters que porten les provisions i els de la ciutat. Per passar la mercaderia es munten tres taules (llistons) sobre un pal que surt de la fossa en forma de torn. El que porta la mercaderia la posa a un extrem i l'altre hi posa els diners. Es fa la volta. Es passa la moneda per una olla amb vinagre per desinfectar-la i, una vegada comptada, es tanca el tracte.

—Ningú que tingui cura d'un malalt no pot sortir fora de casa.

—Ningú no pot entrar a casa d'un malalt. Es pinta la creu de Santa Eulàlia a la porta.

- Els metges i els cirurgians han de portar distintius.
- Les cases on ha mort algú són tancades.

És la constància de la pesta i els estralls que fa en la població (hi ha dades d'epidèmia de pesta el 1490, 1557-1560, 1564, 1589-90, 1604, 1630, 1651,... la que fa que els badalonins adoptin la devoció de Sant Sebastià).

QUI SÓN ELS PROPIETARIS

L'estructura de la societat és un altre element a tenir en compte a la Badalona feudal, on es donen notables diferències que són provocades tant per la possessió o no de la propietat de la terra, com per raó del *status* jurídic i social a què es pertany. Pensem que l'estructura social és molt jeràrquica i hom pertany, ja per naixement, a un o altre estament; aquest concepte, malgrat que es vagi diluint en avançar el temps, té un pes molt important fins ben entrat el segle XIX.

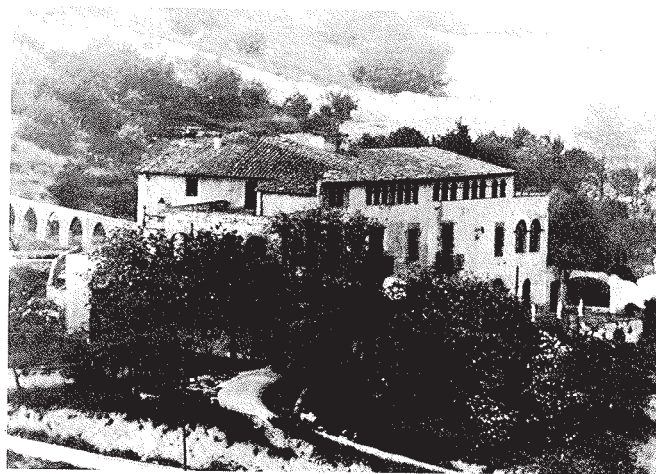
L'estructura social no resta pas intacta al llarg del temps, sinó que presenta diferències segons si ens referim a la baixa edat mitjana, a després de la guerra dels Remences o, fins i tot, al llarg del segle XVIII.

D'una banda, ens trobem amb els grans propietaris, el poder dels quals és econòmic i alhora social, en tant que condicionen les relacions humanes, ja sigui per les relacions que estableixen amb els pagesos que els treballen les terres, ja sigui pel poder preponderant i decisorí que tenen en totes les qüestions derivades de les relacions socials.

En aquest grup hi podem situar l'Església, tant la parròquia de Santa Maria, com la comunitat religiosa de Sant Jeroni de la Murtra, com la de la Cartoixa de Montalegre. D'aquest grup cal

assenyalar que no solament són grans propietaris, sinó també posseïdors del saber: saben llegir i escriure i interpretar la Bíblia, tenen coneixements de medicina i farmàcia,... i són, alhora (ens estem referint a una societat profundament religiosa), els educadors i guies de la vida quotidiana.

Dintre d'aquest grup també hi hem de situar un conjunt —petit en el cas de Badalona— de civils propietaris de la terra. Gairebé tots ells provenen de famílies pertanyents a la noblesa o petita noblesa i/o funcionaris de la Corona que de mica en mica, han esdevingut nobles. En aquest grup hi podem situar els propietaris de la Torre Vella: els Montcada al segle XIII, els Sant Climent des de finals d'aquest mateix segle i més endavant els Gualbes. També els propietaris de Can Peixau; la família Aversó; els propietaris de la Torre Pallaresa; la família Carcerenya, després de la Pallarès i, finalment, la família Cardona. O els propietaris de Cal Comte, la família Godmar. La majoria són propietaris absents: viuen a Barcelona o en alguna altra de les seves propietats.

Can Ferrater. Fotografia: J. Sacasas (M.d.B.).

L'origen de la propietat és el mateix gairebé en tots els casos, i prové de l'edat mitjana. Es tractava de feus propietat del fisc donats a canvi d'algun servei. Aquest servei tant podia haver estat per l'administració i defensa d'una circumscripció (com seria el cas dels batlles, a l'alta edat mitjana), o com a pagament per un servei fet a la casa comtal (participació en les conquestes de València, Mallorca, Sicília, o per redimir préstecs, especialment a la baixa edat mitjana).

A partir d'aquest origen, els nous titulars de les possessions, aniran engruixint el seu patrimoni ja sigui per noves donacions reials, ja per compra, ja com a cobrament de serveis prestats a propietaris més petits.

Tenen aquestes propietats amb contractes d'emfiteusi i de masoveria. Només una part és explotada directament.

Socialment, per sota els anteriors trobem un altre grup que engloba tots els que no són propietaris de la terra. No es tracta pas d'un grup homogeni. N'hi podríem diferenciar diverses categories.

D'una banda hi ha els que disposen de la propietat útil de la terra, per bé que no la patrimonial, gràcies a contractes d'emfiteusi i de masoveria. No disposen de la propietat última, però gairebé. No poden vendre-la, però poden arrendar-la, deixar-la en herència... A canvi han de pagar un cens (en diner, en espècies o en serveis). De fet, part d'aquest grup és a cavall entre els posseïdors de la propietat de la terra i els que no en disposen, segons quina sigui la conjuntura general.

Cal tenir present el que ja hem esmentat: les condicions són diferents si ens referim al segle XIII, que si ho fem al segle XV o als segles XVII o XVIII. Encara que no disposem de dades concretes, possiblement aquests formen part dels pagesos que surten beneficiats de la Guerra dels Remences (segle XV), assolint força d'ells la propietat real de la terra.

A aquest grup pertanyen famílies com els Alemany, Amat, Arquer, Barriga, Blanch, Canyadó, Navarra, Planas, Seriol, Vehils, etc. només per esmentar uns quants noms coneguts. Són part del grup de pagesos que surten beneficiats de la Guerra dels Remences.

Un grup diferent és el format per aquells que no disposen ni d'aquesta pseudopropietat, o que disposen d'una explotació tan petita que constantment estan a punt de quedar-se sense. Són l'últim graó de la piràmide que representa la societat feudal.

Aquests depenen directament dels grans propietaris o d'aquests pagesos més benestants, i en són, massa sovint, una propietat més. Són els vassalls de l'estructura feudal, els pagesos de remença sobre els qui pesen els «mals usos». Són també els que formaran el grup de jornalers a partir de finals del segle XVII i especialment a partir del segle XVIII.

JURISDICCIO I ORGANITZACIO

La jurisdicció sobre el terme de Santa Maria de Badalona

La jurisdicció és el poder legal, és la facultat de poder exercir una autoritat judicial en matèries civils o criminals en un àmbit territorial.

Badalona —o més concretament el terme de la parròquia de Santa Maria de Badalona— és, en principi, com tot el territori que es va repoblar amb la reconquesta dels francs, feu del comte.

Aquesta jurisdicció al llarg de l'edat mitjana va passant per diverses mans gràcies a la donació o la revocació que en fan els comtes i els reis de la Corona catalano-aragonesa. Situem-nos, però, al segle XV.

El 1430, la jurisdicció de Badalona, després d'una Sentència Arbitral torna a quedar en mans reials. En aquesta data, el rei Alfons el Magnànim ven el terme de Badalona a la ciutat de Barcelona. Badalona s'incorpora a aquesta ciutat amb el sistema de carreratge. Aquest sistema, adoptat per força pobles, és una pràctica legal segons la qual una localitat adquireix la condició de carrer d'una altra localitat (de jurisdicció reial) amb tots els privilegis i deures d'aquesta, però sense l'agregació dels termes municipals.

El mateix Alfons el Magnànim, però, el 1434 cedeix al seu Conseller i Mestre Racional del Tribunal, Pere de Sant Climent, tota la jurisdicció civil i criminal, exceptuada la mort, sobre el terme de Badalona.

Els termes d'aquesta donació són els següents:

«...cedemos perpetua y graciosamente a él y a sus herederos y sucesores, por puro libre y franco alodio, al mero y mixto imperio y toda la jurisdicción civil y criminal y cualquiera otra hasta la pena de muerte exclusive, que nos tenemos y ejercemos y hemos ejercido y debemos ejercer consuetudinariamente ó vosotros los prociados Gobernador ó Corregidor de Barcelona, o cualesquiera otros Oficiales nuestros, tienen y ejercen ó han solido y debido tener y ejercer en la parroquia de Santa Maria de Badalona, de la Diócesis y Corregimiento de Barcelona...»

Aquesta donació és protestada pel Consell de Cent que l'ha comprada fa 4 anys i poc després és revocada pel propi rei. Els termes de la revocació són:

«...Mandamos además por esta misma a todos y cada una de las personas de ambos sexos habitantes en la sobredicha parroquia de Badalona y su término, ó que a ellos se trasladen, delincuentes ó casi contrayentes ó casi, que en lo sucesivo no reconozcan al citado Pedro de Sant Climent por señor de dicha jurisdicción, y

que de ningun modo obedezcan ni atiendan a él ni sus órdenes, ni a los oficiales por él constituidos, sin que, bajo ningun concepto, obsten nuestra eferida concesión y posesión y qualesquiera disposiciones procedentes de las mismas...»

Finalment, el 10 de juny de 1595, regnant Felip II, es concedeix a Badalona, el títol d'Universitat. La Universitat és el nom que designa la pròpia collectivitat urbana, amb franquícies pròpies i amb un govern autònom.

Així, doncs, a partir d'aquesta data, seguirà les pautes generals de totes les viles reials.

L'organització municipal

De fet, fins al 1595, amb la concessió del títol d'Universitat alhora que del règim d'insaculació (un sistema d'elecció dels càrrecs municipals) no podem parlar, pròpiament, d'una estructura municipal.

Amb anterioritat hi ha hagut organitzacions i consells municipals, però han estat creats més en funció de representants del conjunt per un fet concret que no pas com a constituents d'una institució. Vegem-ne l'evolució.

La primera «organització» que coneixem és de finals del segle XIV. Es crea per resoldre un conflicte de jurisdicció; es tracta del plet contra alguns grans propietaris que volen exercir la jurisdicció sobre els veïns de Badalona, quan aquests són sota jurisdicció reial. En aquest plet obtenen una declaració de l'infant Joan que els permet nomenar síndic i reunir-se per repartir-se les despeses ocasionades per aquest conflicte jurídic. És una organització que neix i mor per raó d'un fet concret.

Posteriorment, i pel propi document de concessió del règim d'insaculació sabem de l'existència de «jurats i homens i altres oficials»

triats a viva veu, però en desconeixem les atribucions i el funcionament.

Mentre Badalona és inclosa en el sistema de carreratge de Barcelona —i encara que no en tinguem dades concretes— de segur tenia un consell municipal (com es dona a totes les ciutats que s'han incorporat a aquest sistema), que havia de retre comptes al Consell de Cent de Barcelona. També és probable que un delegat del mostassaf de Barcelona controlés la política del mercat i hagués de donar compte dels impostos que recaptava.

El 1595, ja ho hem dit, es concedeix el privilegi que l'elecció dels càrrecs sigui fet per via d'insaculació. En el document s'estableixen els càrrecs que hi haurà, les condicions per ser elegit, les atribucions i la durada.

La composició del govern municipal és la que segueix:

3 jurats.

10 consellers. Aquests, juntament amb els jurats, formen el Consell General.

A més d'aquests, que de fet són els que formen l'estructura política, hi ha també:

1 clavari (interventor dels fons municipals).

3 oïdors de comptes (controlen i donen el vist-i-plau als comptes del clavari).

1 palloler (abastador de blat. Control dels preus per part del Consell General).

3 capitans de Sagramental (encarregats de la seguretat).

Els requisits per poder accedir a l'elecció varien segons el càrrec, però una norma general és disposar de capacitat econòmica i ser home casat o haver-ho estat. L'edat variarà en funció del càrrec a

ocupar: 35 anys per a ser insaculat en la bossa del jurat en cap, 30 per a la bossa del jurat segon i 25 per a la del jurat tercer.

El document tracta també de la incompatibilitat familiar d'ocupar càrrecs en el mateix moment. Així, pares i fills, sogre i gendre, dos germans i dos cosins germans no poden ser en un mateix any jurats.

La durada dels càrrecs també varia segons un o altre, i oscil·la entre un i tres anys.

Aquesta estructura es mantindrà fins al 1716, data del Decret de Nova Planta, una bona part dels articles del qual són destinats a regular el funcionament del municipi. I encara, pel juliol de 1717 i per l'octubre de 1718 es promulgaran dues lleis específiques, regulant el funcionament municipal: «Reglamento dispuesto para el régimen de todas las villas y lugares no cabezas de Corregimiento» i «Real cédula instructoria para el gobierno económico de los regimientos de la ciudad de Barcelona y demás cabezas de Corregimiento del Principado de Cataluña». Badalona no és cap de Corregiment.

El nombre de regidors depèn del nombre d'habitants. A Badalona, sembla que n'eren cinc (un d'ells amb el càrrec de Batlle) i a mitjan segle en són sis. Són càrrecs de nominació directa per part de l'Audiència (la institució borbònica principal al Principat) i, en principi, vitalicis.

L'estructura municipal borbònica, tot i ser problemàtica, és poc modificada al llarg del segle.

La durada del càrrec, per bé que en un primer moment és vitalícia, a mitjan segle és fixada en el temps. El càrrec de batlle tindrà una durada de dos anys mentre que el de regidor la tindrà d'un any.

L'any 1760 i el 1766 s'introdueixen nous càrrecs en el municipi, la funció dels quals és fiscalitzar l'actuació dels Regidors.

Així, el 1760 es dicta l'obligació que els ajuntaments tinguin una persona «d'entre les principals de la població» per al càrrec de procurador síndic general, la funció del qual és la de fiscalitzar i controlar la gestió dels regidors. El temps de durada d'aquest procurador és de tres anys.

El 1766, es dicta l'obligatorietat de disposar de diputats del comú i de síndic personer. Són càrrecs elegits directament per la comunitat i amb formes d'incompatibilitat respecte a la resta de càrrecs força rígides.

El diputat del comú ha de «tratar y conferir en punto de abastos, examinar los pliegos y propuestas que se hicieran y establecer las demás reglas económicas tocantes a estos puntos que pida el bien común». A Badalona hi ha dos diputats. La durada del seu càrrec és de dos anys, canviant un cada any.

El síndic personer ha de servir «para pedir y proponer todo lo que convenga al público generalmente e intervengan en todos los actos que celebre el ayuntamiento, y pida por su oficio lo que se les ofrezca el común». La durada d'aquest càrrec és anual.

A banda del batlle, els regidors i aquests síndics, hi ha el clavari (càrrec de durada indeterminada), la funció del qual és la de caixer i interventor dels fons municipals.

Qui ocupa aquests càrrecs a Badalona? Disposem de poca documentació pel que fa als segles XVI, XVII i primera meitat del XVIII. Tot i així els cognoms Amat, Arquer, Banús, Barriga, Boscà, Bruguera, Campmany, Carcerenya, Clarós, Mas, Mas i Oliver, Nadal, Pujol, Rovira, Seriol o Sariol, Sunyol, Vehils i alguns altres són habituals fins al 1720 aprox., moment en què Badalona aplica les normes del règim municipal borbònic.

Aquests cognoms es corresponen —gairebé segur— amb el grup de

pagesos emfiteutes i masovers, situats a cavall entre la propietat real de la terra i l'útil, beneficiats de la Sentència Arbitral de Guadalupe que abans ja hem esmentat.

Del 1757 fins al 1777, anys disposem de la informació dels qui formen l'estructura municipal. Els noms de família que ocupen els càrrecs, i les vegades que surten, són:

AMAT.....	2	NOVELL.....	2
AMIGÓ.....	1	OLIVER.....	2
ARQUER.....	6	ORIOL.....	2
BANÚS.....	5	PAGÈS.....	1
BARRIGA.....	5	PALLACH.....	3
BARRIGA SERIOL.....	7	PUJOL.....	6
BLANCH BARRIGA.....	8	PUJOL BUSQUETS.....	2
BOSCÀ.....	2	RENOM.....	3
CAMPANY.....	2	RIBÓ.....	3
CANALS.....	6	RIERA.....	1
CARCERENY.....	2	ROSÉS.....	3
CASANOVAS.....	1	ROVIRA.....	5
CASAS.....	1	SAGRISTÀ.....	3
CASSOLA.....	4	SAYOL.....	4
COMAS.....	8	SERIOL.....	1
CUIXART.....	8	SERIOL DE LA RIERA....	1
FALGUERA.....	3	SOLER.....	2
FOLCH.....	2	SUÑOL.....	4
GARRIGA.....	5	TEIXIDOR.....	6
GURRI.....	3	TORRENTS.....	1
LARIBAL.....	1	TRAMUNT.....	1
LLOBET.....	4	VALLS.....	2
MARIMON.....	1	VEHILS.....	1
MAS I OLIVER.....	1	VERGÉS.....	5
MODELELL NADAL.....	1	VIDAL.....	1
MONELLS NADAL.....	2	VINYAS.....	4
NAVARRA.....	6		

No es tracta sempre de la mateixa persona, però sí de membres de la família; fills i germans.

En la majoria dels casos es tracta de gent que consta com a pagès, però professions com fuster, sastre, cirurgià, corder, espardenyer i mestre de cases són força freqüents.

Els recursos de l'Ajuntament

Quant als recursos, en el document del privilegi de 1595 s'esmenten qüestions d'economia municipal:

Per fer front als pagaments reials (els impostos d'avui), demanen que se'ls concedeixi el privilegi del monopoli de la venda de pa i vi (a la menuda) en el terme de la parròquia.

Posteriorment, el 1601 i el 1603, es demana poder carregar un tant en la venda de la carn, destinat, igualment, a incrementar els ingressos del municipi i poder fer front a les despeses generals que hi ha.

Més endavant l'Ajuntament aconseguirà disposar de diversos monopolis (la majoria referits al proveïment de productes alimentaris), l'explotació dels quals arrendarà per un temps determinat (d'un a tres anys segons el producte i segons la conjuntura). Les clàusules de l'arrendament són fixades en un document i posades en subhasta pública.

El 1613, la Universitat de Badalona compra a Pere de Sant Climent Gualbes i de Pinós (propietari de la Torre Vella), el monopoli de les taules, pilons i carnisseries i el dret de vendre carn.

El 1678, aconsegueixen del rei el monopoli de la venda de l'aiguardent, la mel i el tabac, els hostals i també la tenda o gabella.

Es desconeix la data de la concessió, però se sap que també s'aconsegueix el monopoli de la venda de la neu i el glaç.

L'arrendament d'aquests monopolis és la font principal de recursos de l'Ajuntament. En el període de temps de 1757 a 1777, l'arrendament d'aquests monopolis representa entre un 60 i un 70 % dels ingressos reals de l'Ajuntament.

Si ens referim als qui arrenden aquests monopolis, altra vegada ens haurem de referir a les oligarquies municipals. Hom s'adona que hi ha una xarxa d'arrendataris que tot sovint domina l'arrendament d'un monopoli municipal o de diversos alhora. Aquesta xarxa, sovint ocupa també càrrecs a l'administració municipal o hi és emparentada; tot plegat no és exclusiu de Badalona, sinó que és una tendència general en el conjunt del principat⁴.

NOTES

1. CODINA, Jaume. *Els pagesos de Provençana (984-1807)*. 3 Vol. Ajuntament de l'Hospitalet i Publicacions de l'Abadia de Montserrat. Barcelona, 1988
Citat a: SALES, Núria. *Els segles de la decadència (segles XVI-XVIII)*. Volum IV de la *Història de Catalunya* dirigida per Pierre Vilar. Edicions 62. Barcelona, 1989
2. Vegeu el capítol d'obres a: CUYÀS TOLOSA, Josep M^a. *Història de Badalona* Volum V. Badalona, 1979 (pàgs. 9-10).
3. Vegeu els estatuts i algunes resolucions de la Confraria a: CUYÀS TOLOSA, Josep Mª *Història de Badalona* Volum V. Badalona, 1979 (pàgs. 28-329-10)
4. NIETO SABATER, Mª Dolors. «Els arrendaments dels monopolis municipals (1757-1777)». *Carrer dels Arbres*. núm. 49-50. Museu de Badalona. Badalona (pàgs. 27-41).